

## Landbebyggelsen paa Øen Falster.

Af

M. Vahl.

(With English Summary page 88).

Af alle danske Landsdele besidder Øen Falster særlig gunstige Betingelser for Studiet af Bebyggelsen i Middelalderen, idet næsten alle Falsters Landsbyer findes nævnt i det middelalderlige Manuskript Kong Valdemars Jordebog (*Liber Census Daniæ*)<sup>1</sup>). Angaaende den endnu ældre Bebyggelse kan visse Slutninger drages fra Landsbyernes Navne og fra archæologiske Mindesmærker.

De ældste Spor af Menneskers Tilstedeværelse i Danmark<sup>2</sup>) stammer fra Tiden mellem Indlandsisens Afsmeltning og Skovenes Erobring af Landet (ca. 10000—8000 før Chr.). Fundene fra denne „Rensdyrkultur“ indskrænker sig dog til en Pilespids og 4 Økser af Rensdyrtak, men da Fundene skriver sig fra Jylland, Fyn og Sjælland, viser de, at alle de vigtigste Landsdele har været beboede. Rensdyrkulturen afløstes af „Mullerupkulturen“ (ca. 8000—5000 før Chr.). Landet laa dengang højere end i Nutiden, saaledes at Nordtyskland og Jylland over de danske Øer var landfast med Sverige. Østersøen var en Ferskvandssø, som i Begyndelsen havde Afløb gennem Mellemsverige, senere gennem Store Bælt. Landet var bevokset med store Fyrreskove, hvori mod Slutningen af Perioden Egen var en hyppig accessorisk Bestanddel. Da de daværende Kyster laa paa Steder, der i Nutiden er dækket af mere eller mindre dybt Hav, kender man intet til Kystbefolkningen. Indlandsbefolkningen boede ved Bredderne af Søer og levede af Jagt. Deres Redskaber var forfærdigede af Flint, Tak af Hjorte, Ben og Træ. Pottemageri var ukendt, og det eneste Husdyr var Hunden.

Fra disse to Kulturperioder er der endnu ikke gjort noget Fund paa Falster, hvilket dog ingenlunde udelukker, at Øen allerede i disse

<sup>1</sup>) Udgivet af O. Nielsen (København 1873).

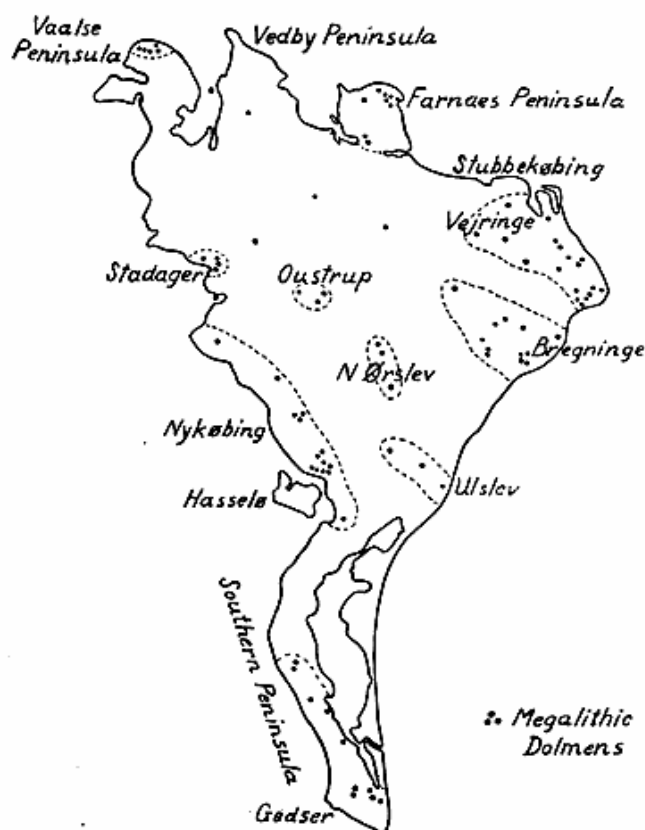
<sup>2</sup>) J. Brøndsted, *Vort Folks Oldtidsliv og forhistoriske Minder i „det danske Folks Historie“*, skrevet af danske Historikere. Bd. I. (København 1927).

Tidsafsnit kan have været beboet. De ældste Spor af Menneskets Eksistens stammer her fra Ertebøllekulturens Tid (ca. 5000—3500 f. Chr.). Beboerne af Danmark levede dengang af Jagt og Indsamling af Muslinger. I denne Periode spiller Flintredskaber en større og større Rolle end forhen, ligesom Pottemageri er kendt. Paa denne Tid havde Landet sænket sig og laa i den nordlige Del af Danmark endog lavere end i Nutiden, medens den sydlige Del af Landet stadig laa lidt højere end nu. Falsters daværende Kyster laa altsaa ude i Havet, og de Affalddynger, som Kystbefolkningen har efterladt sig, er derfor utilgængelige. Ved et særligt Tilfælde er dog en enkelt stor Affalddyngede blevet fundet. 1841 paabegyndtes en Inddæmning og Udpumpning af den lavvandede Bugt Vaalse Vig i den nordvestlige Del af Falster. Herved blev en stor Affalddyngede blottet, som laa noget lavere end Havets nuværende Niveau. Her har der ligget en stor Boplads. Desuden er der flere Steder ved Nordkysten fundet Redskaber fra Ertebøllealderen.

Ertebøllekulturen afløstes af den megalithiske Kultur (ca. 3500—2000 f. Chr.), saaledes kaldet efter de af kæmpemæssige Sten byggede Gråvkamre. Denne Periode udmærker sig ved de store Fremskridt i Kultur. De tilhuggede Flintredskaber afløses nu af Redskaber af sleben Flint. Ved Siden af Jagt træffes nu Agerbrug, som i Løbet af Perioden tager mer og mer til i Betydning. Der dyrkes Hvede og seksradet Byg. Foruden Hund holdes Okse, Svin, Faar og Ged. De fleste megalithiske Grave paa Falster ligger samlede i visse Strøg, saaledes langs Vestkysten omkring Stadager, Nykøbing og paa Vest- og Sydsiden af Gedserhalvøen. Mod Nord findes de paa Vaalsehalvøen og paa Farnæshalvøen, medens der fra Østkysten paa tre Steder strækker sig Strøg med Grave ind i Landet. I selve Indlandet finder vi Grupper af Grave ved Nørre Ørslev og ved Oustrup samt nogle faa isolerede Grave. Da megalithiske Grave er ret vanskelige at ødelægge, maa det antages, at de Steder, hvor de er bevarede, i alt væsentligt svarer til de Egne, som dengang var opdyrkede, medens de Egne, som mangler Grave, maa antages at have henligget som Skov (Kort I).

I den senere Del af Stenalderen (ca. 2000—1500 f. Chr.) opgiver man at bygge Gråvkamrene af de kæmpemæssige Sten. Højene fra denne Tid er meget vanskelige at kende fra de Høje, som stammer fra Bronzealderen (ca. 1500—500 f. Chr.), da mange af Højene er mere eller mindre ødelagt, og mange af de velbevarede Høje ikke er blevet udgravede. Ofte har en Høj været benyttet flere Gange, saaledes at der i Bunden findes en Stenaldersgrav og højere oppe en eller flere Grave fra Bronzealderen. Paa Kortet II er der

derfor ikke skelnet mellem Høje fra de to Perioder. I Høje paa Falster, som er blevet udgravet, er fortrinsvis fundet Sager fra Bronzealderen, saaledes at man kan antage, at Flertallet af Højene stammer fra denne Tid. I samme Retning peger det Fænomen, at man mange Steder finder Grupper, dannede af et stort Antal smaa Høje. Saa-danne Grupper af Høje stammer fra den sidste Del af Bronzealderen.



I. Kort over megalithiske Grave.

De bevarede Høje og Grupper af Høje ligger ofte i Skove, hvor de i mindre Grad har været Genstand for Ødelæggelse. Det maa dog bemærkes, at mange enkelte Høje og store Grupper af Høje ligger udenfor Skovene. De skovklædte Strækninger er heller ikke altid fulde af Høje. I mange Skove findes der ingen, og hvor de findes, er de ikke jævnt fordelt, men ligger paa visse Steder, medens Resten af Skoven kan være ganske blottet for Høje. Vi maa derfor anse det Billede af Bebyggelsen, som de bevarede Høje giver os, som i Hovedsagen rigtigt, selv om der kan findes enkelte Strækninger, som har været bebyggede, men hvor alle Høje er blevet ødelagt.

Kortet over Højenes Udbredelse giver det Billede, at Bebyggelsen har bredt sig betydeligt, navnlig ved Kysterne. Enkelte Strækninger,

som var bebyggede i megalithisk Tid, er dog blevet opgivet, f. Eks. Farnæshalvøen, Egnen om Nykøbing og den sydlige Del af Gedserhalvøen. Ogsaa i Øens Indre har Bebyggelsen bredt sig, samtidig med, at der har fundet Forskydninger Sted. Det maa dog bemærkes, at hele det Omraade, hvor Højene findes, rimeligvis ikke har været bebygget samtidig. Det drejer sig om et Tidsrum af 1500 Aar, i hvil-



## II. Grupper og Rækker af Gravhøje fra Slutningen af Stenalderen og fra Bronzealderen.

ket der meget godt kan have fundet betydelige Forskydninger Sted. Endelig maa det anses for givet, at Jorden efter at have været dyrket en Aarrække, er blevet forladt, og at dette kan have givet Anledning til Forskydninger af Bebyggelsen.

Kulturen stod i øvrigt højt i Bronzealderen. Man var begyndt at bruge Plov, og af ny Kulturplanter var Havre og Hirse kommet til, ligesom Husdyrene var blevet forøget med Hesten.

Bronzealderen afløses af Jernalderen (ca. 500 f. Chr.—1000 e. Chr.). Gravene fra denne Tid er meget uanselige og lidet kendte. Derimod er der gjort nogle Fund af Sølv- og Guldsager fra Jernalderen. Bedre Oplysninger om Bebyggelsen faar man fra Landsbynav-

nene, og det er i denne Henseende af stor Betydning, at Kong Valdemars Jordebog indeholder Navnene paa næsten alle Falsters nuværende Landsbyer i en gammel Form, hvor baade Forled og Endelse er lettere kendelige end i de nuværende Navne, som ofte har undergaaet betydelige Forandringer.

Kong Valdemars Jordebog er en Samling af Manuskripter fra det 13de Aarh. Den saakaldte Hovedliste, som er forfattet 1231, er en Fortegnelse over Indtægter, som skulde indgaa i Kongens Kasse. Desuden findes en Del andre Lister, af hvilke den saakaldte Øliste og navnlig Falsterlisten angaar Falster. Falster Listen (*Descriptio cuiusdam partis falstrie*) indeholder for hver Landsby en Vurdering af Jorden, dels i Bol efter en ældre Matriculering, dels i Mark efter en ny Vurdering, og endelig Opgivelse af, hvor meget Jord Kongen og de enkelte Stormænd ejer. Listen nævner saa godt som alle nuværende Landsbyer foruden en Del Landsbyer, som nu er forsvundne. I Hovedlisten nævnes et mindre Antal af falsterske Landsbyer. Deres Navne har gennemgaaende ældre Form end Falsterlisten, og Hovedlisten maa altsaa være ældre end denne. Blandt de falsterske Landsbyer, som omtales i Hovedlisten, findes imidlertid to, som mangler i Falsterlisten, men hvis Navne er bevaret til Nutiden. Hovedlistens Holæbek genfindes i den nuværende Landsby Hullebæk, medens Nybølæ ikke mere eksisterer som Landsby, men dens Navn er bevaret i en større Gaard, Neblegaard. Det maa da antages, at Falsterlisten, som ogsaa dens Overskrift tyder paa, ikke er nogen fuldstændig Fortegnelse over Falsters Landsbyer, selv om der kun mangler nogle faa af dem. Ølisten nævner endelig Øen Hasselø ved Falsters Kyst og angiver, at Kongen paa denne Ø har et Hus, rimeligvis et Jagthus, og Jagt paa Raadyr.

Den første, som søgte at forklare Stednavnenes Oprindelse, var N. M. Pedersen<sup>3)</sup>. Senere har mange andre Forskere beskæftiget sig med dette Emne. Særlig skal nævnes Joh. Steenstrup<sup>4)</sup>, S. Aakjær<sup>5)</sup>, Marius Kristensen<sup>6)</sup>, V. La Cour<sup>7)</sup>. Tidsfæstelsen af de forskellige Landsbyers Oprindelse bygger navnlig paa de Personnavne, der ind-

<sup>3)</sup> Bemærkninger om danske og norske Stednavnes Oprindelse og Forklaring. (Samlede Afhandlinger Bd. I, København 1870).

<sup>4)</sup> Indledende Studier over de ældre danske Stednavnes Bygning (Vidensk Selsk. Skrifter 1909) og flere følgende Skrifter.

<sup>5)</sup> Artiklen „Landsby“ i Salmonsens Konversationsleksikon (København 1923) samt et stort Antal smaa Afhandlinger for en stor Del i Dagblade.

<sup>6)</sup> Lolland og Falsters Stednavne (Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog 1921—1923).

<sup>7)</sup> Vort Folks Oprindelse og ældre Historie (Det danske Folks Historie skrevet af danske Historikere (København 1927).

gaar i Landsbynavnene, Udbredelsen i de sprogbeslægtede Lande af visse Endelser hos Landsbynavne og paa forskellige andre Forhold. Selv om det er langt fra, at Enkelthederne er udredede, hersker der dog nogenlunde Enighed om visse Ting. De ældste danske Landsbyer er de, som har Endelsen i n g e. De er meget gamle og synes at stamme fra Tiden før Christi Fødsel. Fra Tidsrummet 0—700 e. Chr. antages at stamme Byer med Navnene St e d, L e v og L ø s e (Kort III). Byer paa Sted er rimeligvis de ældste, medens Navnene paa Lev af Aakjær antages at stamme fra den Tid (efter ca. 450), da Skjoldungernes Dynasti fra Sjælland udbredte deres Magt over store Dele af Danmark. Endelsen Løse betegner Sætere, som senere er blevet bebyggede og forvandlede til Landsbyer. Da der imidlertid endnu omkring 1800 fandtes ubebyggede Marker, hvis Navne endte paa Løse, er disse Landsbyers Alder mindre sikker. Endelsen Tofte antages at være kommen i Brug ca. 600—700 og fortsat senere, medens Hovedmængden af Navne paa By (Kort III) stammer fra Vikingetiden (800—1000). Det maa dog bemærkes, at et saa almindeligt Ord som By, der endnu i Nutiden er Betegnelse for Landsby, ogsaa kan være brugt som Endelse for langt yngre Landsbyer.

Landsbyer med Endelsen Torp (i moderne dansk trup eller rup, Kort V), betegner et yngre Lag. Enkelte af dem kan vel være ligesaa gamle som Byer paa Tofte, men de fleste stammer fra Begyndelsen af den historiske Tid (1000—1250). Denne Tid var en Opgangstid. En Række dygtige Konger holdt Rigets Fjender i Ave og skabte derved rolige Forhold, som var gunstige for den økonomiske Trivsel. Efter en Nedgangstid omkring Midten af det 12te Aarhundrede fulgte Danmarks Glansperiode under Kongerne Valdemar I, Knud VI og Valdemar II. Folkemængden og Velstanden steg til en Højde, som den først mange Aarhundreder senere atter skulde naa. Efter Opgivelserne i Kong Valdemars Jordebog beregner Kr. Erslev<sup>8)</sup>, at i det 13de Aarh. har ca. 13,600 ha været besaaet. Da man anvendte Trevangsbrug, maa 6,800 ha af Agerjorden have henligget som Brak, og Agerjordens samlede Areal har da været 20,400 ha. Efter det 13de Aarh. begyndte en Nedgangstid med daarlige Regenter, Krig og Fremmedherredømme. Hertil kom den store Pestepidemi, som i det 14de Aarh. hærgede store Dele af Europa. Efter den laa store Dele af Danmark hen i ubeboet Tilstand, og først langsomt voksede Folkemængden igen. I Chr. V's Matrikel fra 1682 angives det dyrkede Areal til 18,500 ha og havde saaledes ikke naaet den Udstrækning, som det havde paa Valdemarernes Tid. Først i Nutiden har det dyr-

<sup>8)</sup> Valdemarernes Storhedstid (København 1898).

kede Areal langt overskredet denne Grænse, og i 1921 er det naaet til 36,792 ha eller 72 % af Øens Areal.

Af det dyrkede Areal var dette Aar 50 % besaaet med Korn, 20 % med Græs, Kløver og andet Grøntfoder, 20 % med Rodfrugter, medens kun 2 % af Arealet laa brak. Denne Fordeling af Afgrøderne svarer omtrent til det sekssaarige Sædskifte, som i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fortrængte det treaarige, som i mere end 1000 Aar havde været det herskende. I det sekssaarige Sædskifte har man to Aar i Træk en Blanding af Kløver og Græs, tre Aar Korn (Byg, Havre, Hvede, idet man paa Falster kun dyrker yderst lidt Rug) og endelig et Aar med Rodfrugter (Sukkerroer eller Runkelroer) eller Brak. I de senere Aar er der imidlertid begyndt at ske to Ændringer i Sædskiftet<sup>9)</sup>, dels er man gaaet over til en længere Rotationstid, dels er man i Færd med at forlade den to-aarige Kløvermark. Endnu har paa Lolland og Falster 70 % af Gaardene 6—7-aarigt Sædskifte, men allerede er otteaarig Rotation indført ved 24 %. Af de Gaarde, som har sekssaarigt Sædskifte, har de 60 % kun et-aarig Kløvermark, og det almindeligste Sædskifte bliver da: Havre, Roer, Byg eller Hvede, Roer, Byg, Kløver. Som Eksempel paa otte-aarig Rotation kan anføres: Hvede, Roer, Byg, Kløver, Havre, Roer, Roer, Byg, Sneglebælg. Brak er næsten helt afskaffet, 1930 var den reduceret til 1 % af Jorden. Aarsagen hertil er, at Jorden faar rigelig Tilførsel af naturlig og kemisk Gødning, og da Ukrudtet flere Gange omhyggelig med Haanden luges bort fra Roemarkerne. Ligeledes anvendes i Kornmarkerne Sprøjtning med Vædske, som ødelægger Ukrudt af Cruciferernes Familier, mens det ikke skader Kornet. Paa disse Maa-der bekæmpes Ukrudtet, hvilket tidligere var en af Brakkens Hovedopgaver.

Kortene III—V viser Beliggenheden af de vigtigste Aldersgrupper af Landsbyer. Kort III fremstiller de ældste nu bevarede Landsbyer paa Inge, Sted og Lev. Det maa dog erindres, at det ingenlunde er sikkert, at alle Datidens Landsbyer er bevarede. Adskillige af dem kan være opgivne, og andre kan under senere Tider have skiftet Navn. En Ting er dog sikkert, nemlig at den tidlige Jernalders Bebyggelse decideret har trukket sig tilbage fra Kysterne.

Af Inge-Byerne ligger Vejringe og Østerkippinge nær ved de fladvandede Bugter Næs Vejle og Vaalse Vig, i hvis inderste Del kun Baade har kunnet komme frem. Kun Vester Kippinge ligger saa nær ved den aabne Vestkyst, at Byens Marker kan have naaet ned til

<sup>9)</sup> O. H. Larsen: Sædskifteforhold paa store og middelstore Bøndergaarde i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede. Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsskrift 1924.

Stranden. Falsterlisten og Chr. V's Matrikel kender imidlertid kun et Kippinge, og af Kortet fra ca. 1800 fremgaar, at dette har været Øster Kippinge, mens Vester Kippinge har været en ung Nybygd med kun faa Gaarde. Af Lev-Byerne ligger kun Ulslev nær ved den aabne Østkyst, medens Gundslev ligger i kort Afstand fra det meget fladvandede Skovby Nor. Det er ligeledes en Kendsgerning, at de tre



III. Landsbyer fra Oldtiden.

nordlige Halvøer eller i det mindste den største Del af dem har henligget ubebyggede. Med Undtagelse af en enkelt Landsby paa hver Halvø, som optræder i det følgende Tidsrum, har de henligget som Skov indtil en meget sen Tid. Ligeledes er Østkysten helt ned til Ulslev og Vestkysten fra Kippinge til Væggerløse forladt, tildels Egne, som i Bronzealderen var tæt befolkede. Endelig findes der paa den sydlige Halvø ingen Landsbyer, som stammer fra de ældre Afsnit af Jernalderen.

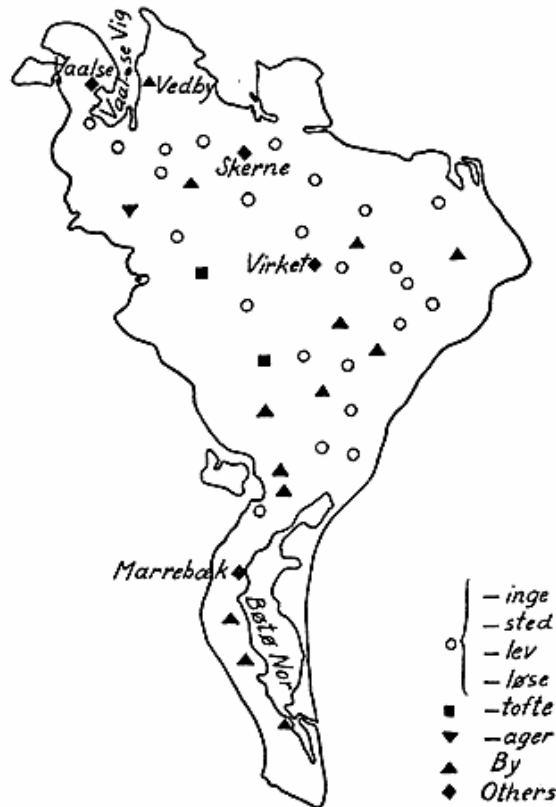
Som H. V. Clausen<sup>10)</sup> har paavist, strakte der sig en ubebygget Skovstrækning fra Vestkysten over mod Østkysten og delte Bebyggelsen i to Dele. Landsbyen Tingsted laa isoleret i Skoven. Beliggen-

<sup>10)</sup> Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse. København 1917.



heden af Landsbyen Methæløsæ (nu Melse) i Mellemrummet mellem de to Grupper passer med Theorien om, at Endelsen Løse skulde betyde Sæter. Det samme gælder Vikærløsæ (nu Væggerløse), fjærnt sydvest for de andre gamle Landsbyer.

Paa Kortet IV er indlagt dels de ældre Landsbyer, dels de Landsbyer paa Tofte, Ager og By, som stammer fra Vikingetiden. Paa

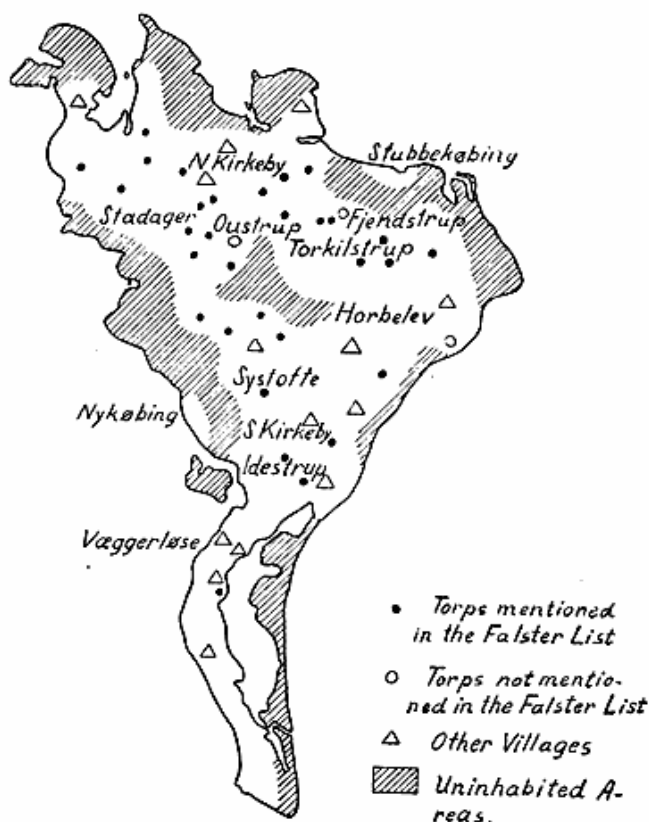


IV. Landsbyer ældre end Aar 1000.

Kortet er endnu anført fire Landsbyer, nemlig Valnæs (nu Vaalse), Skærnæ (nu Skerne), Virky (nu Virket) og Marbæch (nu Marrebæk). Disse Landsbyers Endelse giver ikke nogen Oplysning om deres Alder, men som senere skal omtales var de ældre Landsbyer allerede ved den første Matrikulering i Bol udpræget større end de yngre Landsbyer. Det er derfor sandsynligt, at disse fire Landsbyer allerede eksisterede i Vikingetiden. Som det kan ses af Kortet, er Vaalse den eneste af disse Landsbyer, som giver nogen Tilføjelse til det almindelige Billede af Bebyggelsens Udstrækning i Vikingetiden, men netop ved Vaalse er der gjort et rigt Fund af Sølvsager fra Vikingetiden, som viser, at Stedet har været beboet.

De fleste af de ny Byer ligger i Mellemrummene mellem de gamle,

kun paa enkelte Steder er der foregaaet en Udvidelse af Bebyggelsens Omraade. Saaledes er Landsbyerne Vaalse og Nørre Vedby kommen til paa begge Sider af den fladvandede Vaalse Vig, og endelig finder man en Række af Landsbyer paa Gedser Halvøen, alle beliggende paa det forholdsvis højtliggende Land mellem Vestkysten og det fladvandede Bøtø Nor.



#### V. Torper og samtlige Landsbyer.

I den store Opgangstid, som fulgte efter Vikingetiden, og som kulminerede i det 13de Aarh., opstod en Mængde Landsbyer, hvoraf de fleste eksisterer endnu, men en Del af dem er dog atter forsvundet i de kommende Nedgangsperioder. Det store Flertal af disse Landsbyer har Endelsen Torp. De ligger gennemgaaende i Mellemrummene mellem de ældre Landsbyer og er altsaa opstaaet som Nybygder i de Skove, som adskilte Landsbyerne, kun faa Steder trænger de væsentlig frem i de store Skovstrækninger langs Kysterne. Foruden de Torper, som nævnes i Falsterlisten, findes i Nutiden endnu tre, nemlig Oustrup, Fjendstrup og Skjolstrup, som ikke er omtalt i Kong Valdemars Jordebog. Det er dog rimeligt at antage, at de allerede dengang har eksisteret. Som andre Torper er Forleddet i Bynavnet

et middelalderligt Personnavn. Ordet Torp er forlængst udgaaet af Sproget og er kun bevaret i Bynavne i Formen Trup eller rup. De tre Landsbyer er altsaa fra Middelalderen, men de Aarhundreder, som fulgte efter det 13de, var Nedgangstider, hvor der ikke opstod ny Landsbyer, og Falsterlistens Overskrift antyder jo ogsaa, at Listen ikke var fuldstændig. Af de tre Landsbyer ligger de to i Mellemlumene mellem de ældre Landsbyer, kun Skjoltrup skyder Bebyggelsen ud mod Kysten paa et enkelt Punkt.

Kortet V viser Beliggenheden af de nu eksisterende Torper og nogle faa andre Landsbyer, som maa antages at være samtidige med dem. Af disse er Kølæliz (nu Korselitse) af Interesse som det eneste Stednavn i Danmark, som er af slavisk Oprindelse. Landsbyen er i Nutiden afløst af en Herregaard, som ligger indenfor det Bælte af Skov, der strækker sig langs Falsters Østkyst. Den skyldes vendiske Indvandrere fra det nuværende Tysklands Nordkyst. De enkelte Landsbyer har ligesom senere været omgivet af Skov, idet der paa Grænserne mellem Landsbyernes Marker har været større og mindre Skovstrækninger, medens de større ubebyggede Arealer, der er skitserede paa Kortet, ligeledes var dækket med Skov. Disse ubeboede Arealer laa væsentlig langs Kysterne, men ligeledes fandtes der midt paa Øen et større ubeboet Areal, som tildels var opfyldt af Moser. De to Købstæder, Stubbekøbing og Nykøbing, laa begge i stor Afstand fra de nærmeste Landsbyer, og det ser ud, som om de har været adskilt fra dem ved Skovbælter.

Imidlertid findes der, som omtalt, paa Falsterlisten 20 Torper, hvis Navne ikke lader sig identificere med noget nu eksisterende Stednavn. Af disse ligger en i hver af Sognene Nørre Kirkeby, Torkilstrup og Horbelev, to i Væggerløse Sogn og tre i Sønder Kirkeby Sogn. Ingen af disse kan forrykke det almindelige Billede af Bebyggelsens Udstrækning. I Stadager Sogn er to Landsbyer forsvundne, og de kan have ligget nærmere ved Kysten. I Systofte Sogn er der forsvundet tre Landsbyer, i Idestrup Sogn seks Landsbyer, og disse kan have ligget i Skovbæltet omkring Nykøbing, og Landet kan efter Landsbyernes Forsvinden atter være overladt til Skoven. I Nutiden findes endnu et Bælte af Skov øst og sydøst for Nykøbing, som, selvom det er gennembrudt paa mange Steder, dog giver en Antydning af Fortidens Forhold.

For Falsters Vedkommende findes imidlertid en særlig Lejlighed til at studere Landsbyernes Udvikling gennem Tiderne, idet Falsterlisten indeholder to Vurderinger af Landsbyernes Jord. Enheden for den ældre Vurdering er Bol, hvorved synes at have været forstaaet den Mængde Jord, som var nødvendig for at ernære en Familie eller

muligvis det Distrikt, som kunde stille en Soldat. Bolene har vel ikke oprindeligt været lige store, i det Stormændene har haft mere Jord end almindelige Bønder, men i det hele har dog Bolindelingen været et Forsøg paa at vurdere Jorden som Basis for Skat, Militærpligt og andre Ydelser. I Tidens Løb var med den stigende Befolkning nyt Land taget ind til Dyrkning, og Bolenes Størrelse var blevet altfor ulige. Der foretoges da en ny Vurdering, og Enheden var nu Mark, nemlig det Areal, hvor der kunde saas en Mark Korn, hvilket efter Erslev svarer til ca. 56 hl. Vurderingerne i Falsterlisten kan sammenlignes med de senere Matrikler, nemlig Frederik III's Matrikel fra 1664 og Christian V's Matrikel fra 1682<sup>11)</sup>. Enheden for disse Vurderinger er en Tønde Hartkorn, hvorved forstaas det Areal, som kan svare en Tønde (1,4 hl) Byg, Hvede eller Rug i Afgift. Hvis man sammenligner de Landsbyer, som findes baade paa de to middelalderlige Matrikler og paa Christian V's Matrikel vil man faa interessante Resultater. Nedenstaaende Tabel viser Forholdene for de Grupper af Landsbyer, hvori der findes saa mange, at Tilfældigheder maa anses for at være nogenlunde eliminerede, medens der ikke er taget Hensyn til saadanne Grupper, indenfor hvilke der paa Falster kun forekommer en enkelt eller nogle faa Landsbyer.

	Antal Landsbyer	Bol	Mark	Td. Hk. 1682	Bol pr. Landsby	Mark pr. Bol	Td. Hk. pr. Mark	Td. Hk. pr. Landsby
Inge.....	6	38	58,3	770,8	6,3	1,5	13,2	128
Lev.....	13	75	122,3	1431,0	5,8	1,6	11,7	110
By.....	14	95	137,3	1650,3	6,8	1,5	12,0	118
Torp.....	34	53	132,2	1653,7	1,6	2,5	12,5	49

Heraf ses, at de tre Grupper af Landsbyer, som paa Bolmatrikulationens Tid allerede var gamle, i Gennemsnit var omtrent lige store, medens Torperne, der endnu var ganske unge Landsbyer, gennemsnitlig kun havde en Fjerdedel af de gamle Landsbyers Størrelse. For de gamle Landsbyer svarer 1 Bol til 1,5—1,6 Mark. Fremgangen for disse Landsbyer har altsaa i Gennemsnit været lige stor, medens Torperne er vokset betydeligt stærkere. Forholdet mellem Mark og Tønde Hartkorn er det samme for alle Grupper, hvilket viser, at Tilbagegangen i Gennemsnit har været den samme for alle Grupper. 1682 havde de gamle Landsbyer stadig i Gennemsnit omtrent samme Størrelse, medens Torperne var betydelig mindre.

Om de Landsbyer, som er forsvundne i Tiden mellem Falsterlistens Affattelse og Chr. V's Matrikel, kan der gives nogle Oplysninger. En Del Landsbyer er blevet ophævede, i det der af deres Jord

<sup>11)</sup> En Oversigt over denne er udgivet af Henrik Pedersen under Titlen: De danske Landbrug. København 1928.

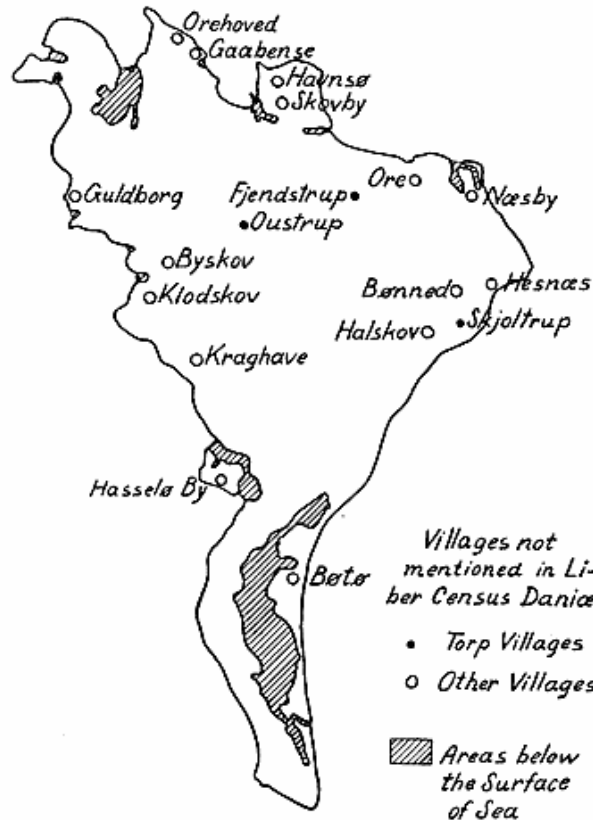
er oprettet Herregaarde. Dette gælder saaledes Kœcæliz og Oræthorp, der allerede 1682 genfindes i Herregaardene Korselitse og Ourupgaard. Det samme gælder Hovedlistens Nybølæ, 1682 Neblegaard. Disse tre Gaarde findes endnu. Landsbyen Bellingby nævnes derimod ikke 1682, i det dens Jord var lagt ind under Korselitze. Senere er den atter skilt ud og er nu en selvstændig Herregaard Bellinge. Landsbyen Stathagræ var 1682 en Herregaard, Stadagergaard. Landsbyens Navn er bevaret hos Stadager Kirke, medens Gaarden har skiftet Navn og nu hedder Vennerslund. Bodæthorp var 1682 endnu en Landsby, som i Nutiden genfindes i Herregaarden Boderup. Landsbyen Skørringy genfindes i Landsbyen Skørringe og den nærliggende Herregaard Skørringegaard. I Nutiden er al Landsbyens Jord lagt under Herregaarden.

Foruden de Landsbyer, som blev fortrængt af Herregaardene, omtaler Christian V's Matrikel to Landsbyer som øde, nemlig Roed og Dalby, som i Falsterlisten kaldes Rathvet og Dalbu. I Nutiden er Jorden atter taget i Brug. Dalby er blevet en Herregaard, Dalbygaard, medens Roed har afgivet Plads for en Samling spredte Gaarde, som kaldes Rodemark. Paa denne Maade maa de fleste af de Landsbyer, som ikke genfindes hverken 1682 eller i Nutiden, tænkes at være forsvundet. Under Nedgangstiderne med Krig og Pest er de blevet forladt af Indbyggerne, Skoven har atter erobret Jorden og udslettet Sporene af dem.

Medens Falsterlisten, som omtalt, indeholder en Del Navne paa Landsbyer, som er forsvundet, findes til Gengæld i Nutiden 18 Landsbyer, som hverken nævnes i Falsterlisten eller paa Hovedlisten. Af disse har Bønned et gammelt Navn. I Analogi med andre Stednavne maa Endestavelsen være vith, et nu forlængst forsvundet Ord for Skov, som genfindes i Folkevandringstidens Stednavne, f. Eks. Nørre Vedby og Sønder Vedby paa Falster. Det er da sandsynligt, at Bønned er af samme Alder som disse. De tre Navne paa Torp er allerede omtalt og er sandsynligvis af samme Alder som de andre Torper. Tilbage bliver 14 Landsbyer, som alle ligger ved Kysterne eller i disses Nærhed og altsaa betegner den senere Tids Fremstød mod disse. Af de ny Byer er Hesnæs paa Østkysten et Fiskerleje, Gaabense og Guldborg er Færgesteder til Sjælland og Lolland. Af de øvrige betyder Ore en Græsgang, og det forekommer endnu i Nutiden i Formen Oredrev, som paa visse Steder bruges om de Pletter af permanent Græsgang, der endnu er bevarede paa afsides Halvøer og lignende Steder. Det samme Ord indgaar i Landsbynavnet Orehoved, som 1682 var en enkelt Gaard.

Fire af disse Landsbyers Navne indeholder Ordet Skov. Dette

Ord var allerede i Brug i Middealderen. Da de fire Landsbyer imidlertid ligger paa Steder, hvor der ellers ikke findes middelalderlige eller ældre Landsbyer, og da Ordet Skov endnu er i Brug, ligger det nær at antage dem for yngre. Om flere af de Byer, som ikke nævnes paa Falsterlisten, har man historiske Oplysninger. Byen Bøtø var saaledes grundlagt 1552, i det Kong Christian III lod 15 hollandske Kolonister nedsætte sig der. Landsbyen ophævedes atter 1670, men



VI. Landsbyer, som ikke er nævnt i Falsterlisten.

1685 genoprettedes Landsbyen. Landsbyen Hasselø By oprettedes kort før Aar 1600, i det Frederik II's Enke lod nogle Hollændere fra Amager flytte derhen for at dyrke Grøntsager til hendes Hof paa Nykøbing Slot. Kraghave dannedes ca. 1650 af ryddet Skov. Selv om enkelte af de Landsbyer, som ikke er nævnt i Kong Valdemars Jordebog, altsaa kan have eksisteret paa den Tid, da den blev skrevet, kan det dog ikke betvivles, at Flertallet af dem er opstaaet i en sen Tid og skyldes Opdyrkning af Kystegne, der siden Jernalderens Begyndelse har henligget ubeboede.

Angaaende den Plan, hvorefter de enkelte Landsbyer var byggede, foreligger intet sikkert før Tiden omkring 1800, idet de ældste be-

varede Kort stammer fra den Tid. Imidlertid kan der ogsaa faas Oplysninger fra de Fortegnelser, der findes over de enkelte Grundstykkers Fordeling i Landsbyens Marker. Ofte kan der herfra drages Slutninger om Gaardenes Beliggenhed i Landsbyen i meget gammel Tid. Lauridsen<sup>12)</sup> har opstillet tre Hovedtyper: *Rundbyen*, hvor Gaardene ligger omkring en rund eller rektangulær, aaben Plads, som kaldes *Forta*, *Langbyen*, hvor Gaardene danner en dobbelt Række paa begge Sider af en Gade, og *Terrænbyen* med en enkelt Række Gaarde, idet den anden Række er forhindret ved Terrænet, f. Eks. ved Bredden af en Sø, Havet eller Sump. Af enkelte Rækker fandtes paa Falster kun to, nemlig Truelstrup og Hasselø By. Sidstnævnte er unægtelig af meget ny Dato, grundlagt ca. 1600, og bestod ved det 19de Aarhundredes Begyndelse af en enkelt Række Gaarde, der imidlertid alle laa mellem Vejen og Kysten, skønt der intet var i Terrænet, som dannede Hindring for ogsaa at bebygge den anden Side af Vejen. Det store Flertal af de falsterske Landsbyer er Dobbelttrækker paa begge Sider af en Vej, som fra Landsbyen fortsætter sig videre i begge Retninger. Næsten altid viser Kortene en eller flere Udvidelser, som ogsaa i disse Byer danner en bred Forta, hvor Kvæget kunde samles, og Bymændene kunde mødes for at tage Beslutninger om Byens Anliggender. Paa Forta fandtes i Regelen en Dam, der tjente til Vanding af Kvæget og til Vandforsyning ved Ildebrand. Ved nogle faa Byer danner Gaardene en Dobbelt-række, som imidlertid ved den ene Ende afsluttes af en Tværrække. I Lundby kan man tydelig se, at dette skyldes en Tværvej, i Stavreby kommer det samme frem ved, at Vejen bøjer om i en ret Vinkel. I en Del meget smaa Landsbyer fandtes en bred Forta, hvorom de faa Gaarde grupperede sig paa en saadan Maade, at det er vanskeligt at se, om det skulde blive til en Dobbelttrække eller en Kreds. Den eneste typiske Rundby er Væggerløse, som har en omtrent kvadratisk Forta med Dam. Gaardene ligger fordelt paa de fire Sider. Vaalse kan ligesaa godt opfattes som en Langby med en stor ellipseformet Forta paa Midten.

Lauritsen siger intet om de forskellige Typers indbyrdes Alder, men forskellige Ytringer lader det skinne igennem, at han anser Rundbyen som den ældste. I Modsætning hertil mener Henrik Larsen<sup>13)</sup> og Sv. Aakjær<sup>14)</sup>, at den ældste Landsbyform er en enkelt Gaard-

<sup>12)</sup> Den gamle danske Landsby. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1899.

<sup>13)</sup> Nogle Oplysninger og Bemærkninger om danske Landsbyer. Aarbøger for nord. Oldk. og Historie 1918.

<sup>14)</sup> Villages, Cadastres et plans parcellaires au Danemark, Annales d'histoire économique et sociale 1929.

række. Senere er den anden Række kommen til, og ved ny Udvidelser er forskellige Uregelmæssigheder opstaaet. Muligvis har dog den oprindelige Byplan ikke været den samme i alle Landsdele og ved Landsbyer, som er opstaaet paa forskellige Tider. Paa Falster synes i de smaa Landsbyer, som er opstaaet i en forholdsvis sen Tid, den brede Plads, Forta at være den primære i Byens Plan, og ved den er Gaardene lagt. Der synes imidlertid ikke at skulle mange Gaarde til, før de begynder at danne to Rækker. Lignende embryonale Landsbyer med en stor Forta og nogle faa Gaarde findes ogsaa i de andre Landsdele. Sikkert er det imidlertid, at det store Flertal af Landsbyerne senere har udviklet sig til Dobbeltrækker, og denne Type er overalt i Danmark den hyppigste.

I Middelalderen var allerede en stor Del af Falster Krongods, men ved Siden af Kongen nævnes et Antal private Godsejere, ligesom der fandtes selvejende Bønder. Hovedlisten i Kong Valdemars Jordebog omtaler, at Kongen havde foretaget et Bytte med Biskoppen af Fyn, saaledes at Kongen fik en Del Gods paa Falster, men overlod Biskoppen Gods paa Fyn. 1682 var 84,4 % af Falsters Jord Krongods, 14,2 % tilhørte Kirken, 0,9 % Universitetet, 0,5 % private Ejere, væsentlig Bønder. Private Godser, som i andre Dele af Landet spillede saa stor en Rolle, fandtes ikke. 1763 blev Krongodset delt i 10 Godser, som solgtes til private Godsejere, og Staten beholdt kun nogle faa Skove. En Del af Godset blev dog i de følgende Aar solgt til Bønderne til Selveje. I Nutiden er Fæstegods forsvundet, og der findes saa godt som ingen Jord mere, som ikke drives af Ejeren. De falsterske Landsbyer har i det sidste Aarhundrede gennemløbet den samme Udvikling, som Landsbyerne i det øvrige Danmark. 1682 fandtes paa Falster udenfor Købstæderne 1833 Boliger, hvoraf kun 18 udenfor Landsbyerne, 283 Huse var uden Landbrug, Resten (85 %) var Landbrugsejendomme. I Nutiden er Befolkningen vokset stærkt. Landbrugenes Antal er steget ved Opdyrkning af ny Jord og ved en vidtdreven Deling af de gamle Ejendomme, men tillige er der ved Siden af Landmændene opstaaet en talrig Befolkning af Haandværkere og Handlende.

I det alle de ny Gaarde ligger spredt ude paa deres Marker, og de gamle Gaarde i stedse stigende Tal flyttes ud paa Markerne, er Bebyggelsen paa Falster i Nutiden overvejende spredt. Mange Landsbyer er gaaet stærkt tilbage, og de faa, som stadig er i Vækst, ligger ved Jernbanestationerne, og de lever ikke af Landbrug, men af Industri og Handel. Endelig har Falsters Areal i det 19de Aarhundrede faaet en ikke helt ubetydelig Forøgelse, i det de lavvandede Bugter ved Kysterne er blevet inddæmmede og udpumpede, og den forrige



Søbund er blevet forvandlet til Eng. De største af de indvundne Arealer er Bøtø Nor, Vaalse Vig, Næs Vejle og Vandet mellem Haselø og Falster, i alt ca. 3600 ha, hvilket har forøget Øens Areal med 7 %. De indvundne Arealer er angivet paa Kortet VI. De er endnu næsten helt ubebyggede og bruges til Produktion af Hø.

## SUMMARY

### *The inhabitation of the island of Falster.*

By M. Vahl.

The oldest traces of the existence of human beings in Falster, date from the time of the "Ertebølle culture" (about 5000—3500 B. C.). At this period the level of the coast was slightly higher than at present time, and therefore the refuse heaps left by the coastal population are inaccessible, and only by a special change one single large refuse heap has been found. At the time of the megalithic culture (about 3500—2000 B. C.) the roughly hewn flint implements were replaced by implements of polished flint, and besides hunting agriculture begins to make itself felt as a means of subsistence. Map I. shows the occurrence of megalithic graves. The map II illustrates the distribution of mounds from the later part of the Stone Age and from the Bronze Age (2000—500 B. C.) and shows a considerable increase in the number of settlements, particularly along the coasts. A few regions which were inhabited during the megalithic period have, however been abandoned. The graves of the Iron Age (about 500 B. C.—1000 A. D.) are very unobtrusive and little known, but for this period it is of great importance that *Kong Valdemars Jordebog* a collection of manuscripts from the 13th century contains the names of nearly all the present villages of Falster. The oldest villages whose names are ending in *-inge* seem to date from the time before Christ, while villages whose names end in *-sted*, *-lev* and *-løse* are supposed to date from the period 3—700 A. D. (map III). The ending *-tofte* is supposed to have sprung up about 600—700, whereas the greater parts of the names ending in *-by* date from the Vikings period (800—1000, map IV). The following period (1000—1250) was a period of progress in which many new villages were founded (map V), and the greater part of them have names ending in *-torp* (in modern danish *-trup* or *-rup*) (map V). It will be seen from the maps, that the settlements in the Iron Age and the Middle Age have been drawn back from the coasts, which were left more or less uninhabited. In the period of decline which succeeded the 13th century many villages were abandoned, specially in the parishes of Stadager, Systofte, Sønder Kirkeby, Idestrup and Væggerløse. At all twenty villages mentioned in the *Jordebog* cannot be identified with any place-name now in existence. In return there are at the present time 18 villages (map VI), which are not mentioned in the *Jordebog*. Of these 4 villages have names, which make it

---

probable, that they are rather old. The remaining 14 villages are all situated near the coast and have come into existence at a late period as a result of the cultivation of coast regions which since the beginning at the Iron Age has been uninhabited.

In 1682 there were on Falster, outside the two market towns, 1833 dwellings of which only eighteen outside the villages. Of these dwellings 85 per cents were farms. In the 19th century the villages of Falster have undergone the same development as in the other parts of Denmark. The number of farms has greatly increased by cultivation of new land and by division of the old farms. All the new farms lie scattered in their fields, and the old farms are in constantly increasing number being moved into the fields. Many villages have declined considerably, and the few which are growing are situated near railway stations and do not live by agriculture but by industry. In the 13th century about 20400 ha were under cultivation. In the following period of decline, much cultivated soil was abandoned, and 1682 the standpoint of the culmination period was not yet reached, only 18500 ha being under cultivation. Of this area about a third part lay fallow. At the present time the area under cultivation has by far exceeded this limit, having in 1921 reached 36792 ha or 72 pr. cent of the total area of the Island, and only 2 pr. cent of the arable land lay fallow (in 1930 only 1 pr. cent). Finally a rather considerable addition has been made to the area of Falster in the 19th century, in that the shallow bays at the coasts have been embanked and pumped out, while the former sea bottom has been transformed into meadow land. The total increase of the island in this way has been 7 pr. cent.

---